

ВОЛЯ

ТИЖНЕВИК

Ф. Слюсаренко.

Роспад Росії і організація національних сил.

В початку російської революції був момент надзвичайного підйому і бадьорости, коли здавалося — революція скінчиться з поваленням трухлявого самодержавя. Російські імперіялісти всіх програм і партій без винятку хотіли би в той мент крикнути: „мгновеніе, остановись! Ти так прекрасно!“ Але за першим „золотим“ віком послідували віки грубших і гірших металів. В цих віках найприкріший був для всіх загально-російських революційних партій — знову без винятку — роспад Росії на її складові національні елементи. Це був несподіваний наслідок, непередбачений російськими піонерами революції.

Але факт стався, і нам хочеться ще трохи далі заглянути в історію і поспитати: якими силами держався цей небувалий в історії колюс — бувша Росія.

Питання не зайве, бо в точному і конкретному определенню тих сил, або тої сили, що тримала Росію, можна найти відповідь не на одно питання сучасної політики новоутворених держав на Сході.

Пересічний росіянин, вірніше — оспіваний в творах революційних трубадурів і осміяний в сатирах Щедрина — общеросійський інтелігент, сказав би на це питання: а одна культура на такому великому просторі світа, а російська література з'окрема, а розвинена до недосяжної точности адміністративна механіка? і т. д. і т. д.

Та роспад Росії був занадто скорий і несподіваний навіть і для багатьох тих націй, що організувались в окремі держави. Отже не в цих делікатних матеріях шукати треба цементу бувшої імперії.

Підходимо ближче до теми і схарактеризуймо реальну силу, людську силу, яка протягом двох останніх віків була збудувала величезну імперію.

Російську армію (а про неї йде річ) знають люде: знають її і низини Італії і верхів'я Альп, знайомі з „Русом“ народи Австрії

і Німеччини; відома вона і вільним народам середньо-азійських горючих пустинь, і мешканцям берегів Тихого океану.

А у внутрішньому житті Росії „Москаль“, кріс і кулемет був останнім і найбільш рішучим аргументом для всіх тих, кого не переконували в „общности“ і „високости“ російської культури, в правильности ходу державного російського механізму і в благоденстві і благополуччі російського життя.

Чим же по суті був цей страшний для „ворога внішнього“ „Рус“ і такий до жахливості небезпечний для „ворога внутрішнього“ „Москаль“?

Зауважимо, що у нас немає на думці принижувати вартість російської культури і натомість вихвалювати високість „інородчеських“ культур. Але мусимо „suum cuique tribuere“ і сказати, що російська культура все-ж було культурою „sui generis“.

Дійсно, російська література — дала твори світової вартости, теоретична освіта в вищій школі стояла високо, і треба було великої праці, що-б здобути при російському університеті учену ступень, виставам Метерлінкових річей у „Московському художньому театрі“ не дорівнювався можливо ні один європейський театр; а балет, а опера! Але позатим всім — 80% анальфabetів! Ціле море, цілий океан анальфabetів на одній шестій частині світа!

А до анальфabetства додаймо ще надзвичайну ріжнomanітність народних етнографічних культур, утворену етнічними і кліматичними умовами. Од пастушого побуту „інородців“ Центральної Азії і мандрівного північних звіроловів і рибалок; од фетішізму сибірських інородців, од зовнішне принятого християнства „інородців“ півночі Росії і значної частини самих Великоросів — до високої народньої культурности Українців, прибалтійських Німців, Фіннів і ин. народів західньої половини європейської Росії.

Всі майже ступіні народньої культури, пройдені віками історії і почасті преісторії людства, можливо простежити на живих зразках населення бувшої Імперії.

І з цього моря анальфabetів і ріжнomanітних народніх культур вибіралося усе найбільше молоде, здорове і повне сил і творило собою російську армію.

Чи-ж одповідала ця армія по своїому складові етнографічному складові бувшої Росії. Пригадаймо, що навіть в армії бувшої Австро-Угорщини були національні частини: Чехів, Мад'яр, Українців. В Росії була принята протилежна система: яко мога далі од рідного краю, яко мога більше національно змішані частини. На Україну присилились Башкири, Татари, Великороси, а Українців переважно слали в центр Росії і столиці. І в цьому сенсі, коли етнографічна мапа Росії грає всіма можливими фарбами і відтінками, то в армії всі ці фарби змішані в один: землисто-сірий кольор, неначе символ стійкої сили землі.

Система чудесна! Бо вона ніскільки не знищувала позитивних прикмет народніх культур, так потрібних для боевої сили армії. Хиба

мали культурні армії Європи стрільків, подібних північно російським звіроловам, де звіроловство має риси преісторичного промислу. Хоч у цих звіроловів подекуди ще й досі кремневі рушниці. Або джигітів з кавказьких верховинців і кавалеристів з калмицьких і киргизських степів. До цього цілі частини козаків. Цим природним кавалеристам, джигітам і стрількам не могли рівнятися ніякі культивовані західньо європейські „гусари смерті“.

З другого боку, перемішана національно армія була весь час чужою для тої місцевости, де частина стоїть. І коли треба було поборювати „ворога внутрішнього“, то армія, не звязана ні з одною певною місцевою, або народною — була слухняним, як механізм, знаряддям в руках репрезентантів російської політичної системи.

Значіння такої організації армії можна формулювати, не боячись впасти в парадоксальність, так: армія, змішана з такої сили народів, як російська, була грізною для зовнішнього ворога іменно ріжнороманітністю народніх культур, — для внутрішнього ворога завдяки своїй змішаності і в цьому сенсі анаціональності.

Українці в російській армії творили значну численну величину. Найславніші гвардейські полки, котрі виступали революційно уже за часів декабристів, комплектувались в більш ніж на половину з Українців. Крім того у всіх інших частинах Українці, дякуючи своїй вищій народній культурности, творили нижчий командний состав. Ця обставина між иншим була великим аргументом у Тимчасового Уряду, коли дав свої наслідки стіхийний рух до організації національних частин уже після революції.

Цей стіхийний рух до творення національних частин, який про явився у всіх більше розвинених національностей, вперше за два століття порушив систему національної змішаності російської армії або її анаціональності. Большевицька агітація за братання на фронті, за фактичне припинення війни деморалізувала армію, розклала її фактично, але не порушувала самої системи єдності і неподільности армії. Досить значну ролю в пропаганді поміж військам ідеї національних частин, правда, відігравали національні організації: громади, революційні національні комітети і т. д. Але для кожного свідка величезного руху поміж Українців-солдат напр. петербурського гарнізону, ясно, що цей рух був в значній мірі стіхийним і, як такий, був значно радикальніший навіть, ніж того хотіли революційні інтелігентські організації.

Таким чином, ми приходимо до такого твердження: Росія трималася армією, з'організованою по принципу анаціональному. Початок розпаду Росії і причину такої скорости цього процесу треба бачити в розпаді армії на національні елементи.

Українські частини в кампанії 1917 року були уже реальністю і, дякуючи їм, можливо було на деякий час схоронити активність армії і довше протримати фронт. Про це свідчать друковані не один раз в українських часописах оцінки великої боєздатности українських частин, які робили командуючі південно-західнім і західнім фронтом.

Але основні причини невдачі Росії в останній війні, про які не можемо тут довше говорити, привели до берестейського миру. Берестейський договір констатував тільки фактичне припинення війни особливо на тих частинах фронту, які обслуговувались ще не реорганізованими по національному принципу частинам російської армії.

Вище ми згадали про те, що розпад Росії на окремі держави був несподіваний також і для самих цих національних державних організацій.

В стихійности процесу розпаду армії, в радикальности самих цих національних салдатських мас є пояснення цього твердження, а простежити впливи національних військових частин на політику того чи іншою національно-державного новотвору найліпше можна на історії тогож таки національного українського руху в 1917 р.

Ще в квітні 1917 р. національний конгрес України, складений переважно з представників української інтелігенції, не одважувався „явочним порядком“ проголосити принцип національно-територіальної автономії, хоч відповідні пропозиції і були зроблені. А через два місяці той же самий принцип був ухвалений, і автономія на основі першого Універсалу (10. червня) почала провадитись в життя на основі права народу „самому творити своє життя“. Радикальний крок цей Центральної Ради пояснюється нічим іншим, як фактом відповідних постанов, винесених II. військовим з'їздом, який відбувався приблизно в той же час, і на який з'їхалось депутатів, делегованих приблизно півтора мільйонами салдат, об'єднаних в українських військових частинах і організаціях на фронті і в тилу. Ще більші результати мали постанови III. військового з'їзду в жовтні 1917 р., на який з'їхалось делегатів од трьох мільйонів військових. Третій Універсал, що проголошував принцип лише федеративного зв'язку з Росією при фактичній тоді і потім повній самостійности, був наслідком радикально-національного настрою з'їзду військових депутатів.

Отже дві найбільше переломових віхи нашої національної революції вироблені були під впливом організованих національно-українських частин бувшої єдиної анаціональної російської армії. Четвертий Універсал був логічним констатуванням тільки фактичної незалежності України після третього Універсалу. Інші історичні події ми не будемо розглядати, рахуючи доведеною нашу провідну думку, що розпад Росії рівняється розпаду єдиної до того російської армії на національні елементи. Той же процес творення державности, який ми могли помітити в творенні української державности, ми можемо прикласти і до інших державних новотворів на Сході Європи.

Дальніша доля наших національних частин відома: Українська Національна Влада не була остільки сильною, що би довести до кінця почату стійкій організації українських частин російської армії і перетворення їх в кілька мільйонову українську армію. На це були свої причини. Ми тут констатуємо лише факт, що після демо-

білізації українські частини, переважно озброєні, розійшлись по рідним оселям.

Коли ми чуємо тепер про успіхи повстанців, про їхню переважно організованість і по більшій часті дисциплінованість, то нас це не дивує, бо повстанці — то розпилені вояки з тої трьохміліонової (по меншій мірі) української частини російської армії, які присилали своїх представників на третій військовий з'їзд.

Нагадавши читачам, що наші повстанці так рішучо скинули владу Німців і гетьмана, так енергійно і успішно боролись проти большевиків і так непоправимо підкосили сили Денікіна, мені і хотілося оптимістичним констатуванням факту, що на Україні ніхто, крім Українців, не утримається, і закінчити цей невеличкий історичний нарис. Так же кінчають свої розмови не лише скромні журналісти, а іноді великі українські політичні діячі і дипломати. Правда, десь далеко ворушився черв'як сумніву, щоб на „Шипкѣ“ все було спокійно, і мимоволі приходило може й гірше порівняння нашого лихоліття з тим далеким часом, коли на наших степах ще жили Скити. Адже-ж і в скитській країні ніхто не міг утриматись, і з позором одступив і такий могутній завойовник, яким був перський царь Дарій. Бо мала-ж утіха в тому, що в нашій країні ніхто не може утриматись, — за те приходять і большевики і Німці, і денікінці і знов большевики, і знов денікінці і знов большевики в третій раз. І ці орди грабують, палять, вивозять майно, точать кров нашого народу. І не видно цьому гореві кінця і краю.

Хотілось цей нарис закінчити і тим твердженням, що після повалення Юденіча, Колчака і Денікіна на території бувшої Росії нема такої сили, яка би могла відновити стару Росію, — другими словами — відновити стару російську армію з її анаціональним складом, надзвичайно строгою військовою дисципліною. Бо яка-ж сила могла би знову українського (або іншого) селянина, тепер озброєного повстанця, примусити вернутись до російських полків і ростибитись в єдиній російській армії?

Отже, раз на Україні ніхто не утримається, крім Української Національної Влади, раз на території бувшої Росії немає сили, щоб могла відновити стару російську армію, — ergo — незалежність новоутвореної Української Народньої Республіки „на разі“ забезпечена.

Та останні відомости з України не дають місця для оптимістичних висновків.

Маю на оці 1. лист Леніна до українських робітників і селян*) і 2. заходи большевиків до організації української армії. Українського читача не могла не вдарити боляче та „трилема“ Леніна, де він у своїйому листі говорить про право України вирішити свою майбутню форму державного існування: „Вирішити питання, чи зіллється Україна з Росією, чи залишиться незалежною, чи бути в федеративнім зв'язку має — рішити і т. д.“ а перед тим: „чи бути Україні окре-

*) Надрукований у „Воли“ 1920. р., т. I. ч. 3. ст. 128—129.

мою незалежною со-ітською республікою, злученою (?) з російською республікою на засадах федерації, чи зіллється Україні з Росією в одну совітську республіку?..."

За два роки нашого самостійного існування ми одвикли од такої постановки питання. Особливо грізним *memento*'м загучала перша можливість: „зіллється з Росією.“ Думаю, що не одному з нас прийшло на гадку, що в цій, висловленій Леніним — можливості — виткнулося шило старого московського імперіялізму із революційно-комуністичного московського мішка.

Адже-ж не даром Ленін сидить в Кремлі, низькі і темні стіни котрого були нікими свідками і слухачами нашептв і вивертів, замислів і хитро-дипломатичних інтриг — кількасотлітньої старомосковської політики, яка протягом століть пляновно і послідовно „збирала“ до купи „розсипану храмину“ руських земель. В тих темних хоробах „у постілі“ „Тишайшого“ у 50 роках XVII. віка віришувалася на довгі віки і судьба великого і вільного українського козацького народу.

тепер новий коронований революцією самодержець „всеа Руси“ ясно формулує завдання своєї політики „слиться в єдино“, прикриваючи це для „прелесті“ вивертами про федерацію і навіть про самостійність (очевидно „вплото до отд'єлення“).

А метод цієї політики указаний: в організації української армії большевиками, при чому не забувається сказати, що „з огляду на те, що велика кількість зброї перебуває в руках кулацьких і контрреволюційних елементів, що веде замість диктатури працюючих до існування бандитського кулацтва, — головнішим завданням радянського будівництва на Україні є відібрання цієї зброї і зосередження її в руках робітничо-селянської червоної армії.“ *) (Чиє?)

Справді, чого добиваються своїми заходами мудрі московські політики,

Ми знаємо, що большевики добрі організатори: на анархічно-революційну свою територію вони не допустили своїх ворогів, а натомість роблять офензиву і на інші території; без місій і комісій і дипломатичних представництв вони добиваються визнання своєї совітської державности. — (Ми, маючи всі атрибути державности, як в приличних домах, не могли навіть частини території попевне за собою закріпити.)

Але найбільше проявився організаційний хист нових російських самодержців в організації армії. Армія большевиків давно уже має прикмети старої російської армії: вона дисциплінована і організована старими російськими генералами і новими німецькими інструкторами. Вона складена на принципі примусової (а не добровольчої, як у Денікіна, Колчака, Юденіча) служби; вона змішана в національному змісті. Остається це останнє поширити на Україну, та й годі, бо Естонці,

*) „Воля“ 1920. р. Т. I. ч. 4. ст. 196.

Латиші, Литвини і інші — остільки незначні величини, що їх в рахунок на довгий час можна й не брати. Головно Українців приєднати!

„Все покажем — тільки дайте

„Себе в руки взяти!..

І тоді... відновляється стара російська армія і... відновляється єдина і неділима Росія, правда, на разі большевицько-самодержавна, а потім і просто самодержавна, звичайно з деякими полегкостями після жорстокого реакційного перевороту, який певно зроблять ті „революційні“ генерали: Брусілови, Клембовські і інші.

А привабити мрійних українських політиків ріжними московськими „прелестями“ не так то трудно: вони (політики) можуть ввести соціалізацію — це зближає; вони можуть згодитися на систему рад — це робить подібним; вони можуть дати в руки большевиків організувати себе в армію — це утворює єдність. А попробують тоді рішити свою судьбу „вплоть до отд'їлення“ — можна виставити... „плеть“: давнього „Москаля“, крис і кулемет і так „в'їжливенько“, „не сокрушаючи ребер“ покропити... цей „неістовий і жестоковийний“ в своїй свободолюбности народ!...

Такі то невеселі неоптимістичні перспективи...

А головне: ніякої „орієнтації“ доброї не вибереш. Денікін? — Не годійться. Польща? — Трохи небезпечно, та й не варто, бо й сама перед большевиками на ладан дише. Хиба от світова революція? — Але лишім теоретикам вирішувать питання: чи одбудеться світова революція, чи ні; чи скоро, чи ще довго чекать; чи в большевицьких, чи в більше пристойних формах. Правда, не шкодить шукати орієнтації скрізь на принципу: „треба всюди, добрі люде, приятеля мати!“ І згадані вище політики старого московського Кремля, починаючи з Івана Калити і кінчаючи Леніним, мали приятелів навіть у ординського хана, щоб не сказати більше. Але шукаючи орієнтації і приятелів всюди, не забували і тепер не забувають про „єдине, що єсть на потребу“: про добру пляномірну, консеквентно розраховану на століття організацію живих реальних сил — армію.

Остай Грицай.

Кістяк.

(Нарис.)

... raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terrae, mare scrutantur: si locuples hostis est, avari, si pauper, ambitiosi, quos non Oriens, non Occidens satiaverit: soli omnium opes atque inopiam pari adfectu concupiscunt, auferre trucidare rapere falsis nominibus imperium, atque ubi solitudinem faciunt, pacem appellant...“

Тацит: Agricolaе 30, 10—15

Великий Тигр іде геть.

Або ще вірніше: Великому Тигрові звеліли йти геть. Геть. У слуг та урядовців найнижчої ранти означає таке: „Геть“ — бути прогнаним зі служби. У совітників та шефів секцій — не миле спенсіону-